

chor. SG dr Grzegorz Zaremba

PSG Terespol – NOSG Chełm

WSCHODNIA GRANICA POLSKI I JEJ OCHRONA PRZEZ WOJSKA OCHRONY POGRANICZA W LATACH 1945-1991

Problematyka dotycząca WOP i ochrony wschodniej granicy Polski po II wojnie światowej wymaga od historyków zajmujących się tymi zagadnieniami jeszcze wielu badań. Chętnie wracamy do tradycji z czasów II Rzeczypospolitej, gdzie za ochronę wschodniej granicy Polski odpowiedzialny był Korpus Ochrony Pogranicza a granicy zachodniej strzegła Straż Graniczna. Z kolei ochrona granic PRL przez WOP jest dziś przez historyków pomijana. Niemniej jest to temat niezwykle interesujący dla badacza tego zagadnienia, ponieważ pomimo iż powiedziano na ten temat wiele, brak jest w historiografii opracowań dotyczących stricte ochrony wschodniej granicy Polski po II wojnie światowej omawiających w całości to zagadnienie.

Moc źródeł oraz opracowań dotyczy przede wszystkim ochrony granic morskich i zachodnich PRL, które ze względu na szczególne zagrożenie w czasach Polski Ludowej zasługiwały na specjalne zainteresowanie. Polska granica wschodnia pozostała w cieniu zarówno wydarzeń politycznych, jak i społecznych.

W planach Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego ochrona wschodniej granicy Polski w bezpośrednim okresie po II wojnie światowej nie była tak pilna i ze względów politycznych tak ważna jak granica zachodnia. Większość sił i środków w ochronie granic skierowano na zabezpieczenie granicy polsko-niemieckiej na Odrze i Nysie Łużyckiej. Silna wówczas propaganda o powrocie Polski na ziemię piastowskie oraz stosowanie retoryki „ziem odzyskanych” powodowało, że problem zabezpieczenia polskiej granicy wschodniej wydawał się odsuwać na drugi plan. Koncepcja ochrony wschodniej granicy Polski w planach obronnych Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego opierała się bezpośrednio po II wojnie światowej na zabezpieczeniu jej przez oddziały liniowe Wojska Polskiego powracające z frontu.

W maju 1945 roku zabezpieczenie wschodniej granicy oparto o trzy dywizje piechoty:

- **1 DP** (Siedlce, Białystok, Biała Podlaska),
- **3 DP** (Lublin, Chełm, Kraśnik),
- **9 DP** (Rzeszów, Jarosław, Sieniawa).

Zdawano sobie sprawę z tymczasowości tego rozwiązania¹. Dlatego też przystępując do ochrony granic RP Marszałek Polski Michał Rola-Żymierski oraz Naczelný Dowódca WP Marian Spychalski w rozkazie 0245/org. z 13.09.1945 roku powołali do życia Wojska Ochrony Pogranicza, które w latach 1945-1991 odpowiedzialne były za ochronę polskich granic.

Formowanie WOP rozpoczęto od utworzenia Departamentu WOP, 6 wydziałów WOP przy okręgach wojskowych, 11 oddziałów WOP, 53 komend odcinków i 249 strażnic WOP. Nowo powstałej formacji nadano charakter wojskowy². We wspomnianym rozkazie przewidziano 3 oddziały WOP z jedenastu, które miały strzec wschodniej granicy Polski³:

- **6 oddział WOP** – miejsce postoju – Białystok (Warszawski Okręg Wojskowy).
- **7 oddział WOP** – miejsce postoju – Chełm (Lubelski Okręg Wojskowy).
- **8 oddział WOP** – miejsce postoju – Przemyśl (Krakowski Okręg Wojskowy).

Dyslokację oddziałów oraz komend odcinków Wojsk Ochrony Pogranicza na wschodniej granicy Polski w końcu 1945 r. przedstawia poniższa mapa:

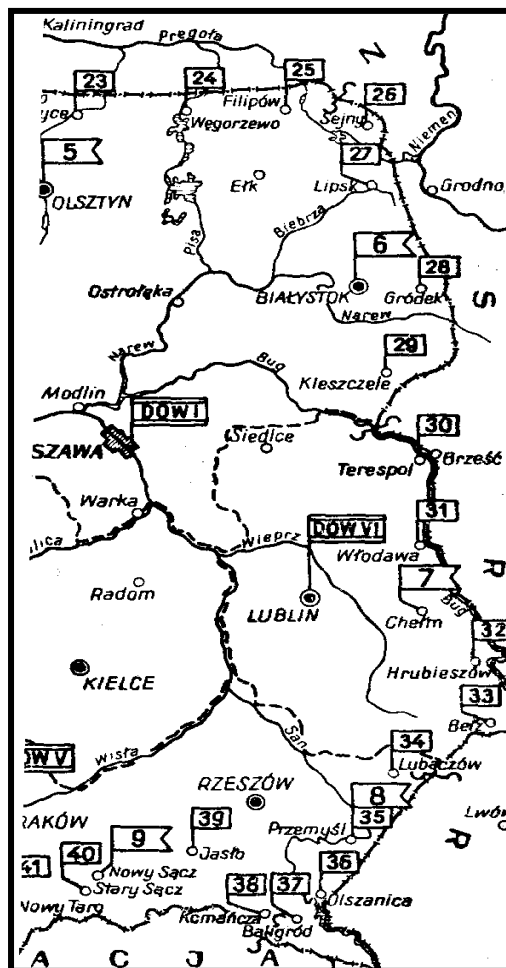
---

¹ H. Dominiczak, *Zarys historii Wojsk Ochrony Pogranicza 1945-1985*, Warszawa 1985, s. 42.

² H. Dominiczak, *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 996-1996*, Warszawa 1997, s. 340.

³ ASG, Dowództwo WOP, Rozkaz NDWP nr 0245/Org. z 13-IX-1945, sygn. 217/5, k.1.

Mapa nr 1. Dyslokacja oddziałów oraz komend odcinków Wojsk Ochrony Pogranicza na wschodniej granicy Polski w końcu 1945 r. (fragment mapy)

Źródło: J. Ławski, *Ochrona granic Polski Ludowej*, Warszawa 1974, s. 109.

W związku z tym, że należało jak najszybciej przystąpić do ochrony granicy przez jednostki WOP oraz przywrócić porządek przy przekraczaniu granic, Naczelny Dowódca WP wydał kolejny rozkaz organizacyjny

nr 0304 dnia 28.10.1945 roku celem utworzenia przejściowych punktów kontroli⁴. W stosunku do wschodniej granicy Polski rozkaz ten przewidywał, aby w **6. Oddziale WOP** powołano 7 drogowych Przejściowych Punktów Kontroli III kat. z siedzibą⁵:

- **Czeremcha** – na szosie: Białystok – Czeremcha – Wysokie Litewskie.
- **Białowieża** – na szosie: Bielsk Podlaski – Białowieża – Prozana.
- **Bobrowniki** – na szosie: Białystok – Bobrowniki – Wołkowyśk.
- **Lipszany** – na szosie: Augustów – Grodno – Lida.
- **Szypliszki** – na szosie: Suwałki – Kowno – Ryga.
- **Gołdap** – na szosie: Gołdap – Wystrucz.
- **Pruska Hława** – na szosie: Warszawa – Szczytno – Królewiec.

Ponadto Dowódca Okręgu Wojskowego Warszawa sformułował przejściowy punkt kontrolny II kat. z siedzibą w **Kuźnicy** – na linii kolejowej: Warszawa – Białystok – Wilno – Leningrad oraz PPK Warszawa – na lotnisku w Warszawie.

W późniejszym czasie Przejściowe Punkty Kontrolne (PPK) powstały również w:

- **Rygałowce** (drogowy),
  - **Siółku** (drogowy),
  - **Worubiach** (drogowy),
  - **Narewce** (kolejowy),
  - **Czeremsze** (kolejowy).
- **Na odcinku 7. Oddziału WOP miały powstać 2 takie punkty⁶:**
- PPK I kat. w **Terespole** na linii kolejowej: Warszawa – Brześć – Moskwa.
  - PPK III kat. wg etatu 8/12 o składzie osobowym 10 wojskowych z siedzibą :
    1. Włodawa – na linii kolejowej: Chełm – Bug Włodawski – Brześć.
    2. Terespol – na szosie: Biała Podlaska – Brześć – Kobryń.

⁴ ASG, Dowództwo WOP, Rozkaz organizacyjny NDWP nr 0304 z dn. 29.10.1945 r., sygn. 217/5, k. 66.

⁵ Ibidem, k. 69.

⁶ ASG, Departament WOP, Rozkaz organizacyjny NDWP nr 0304 z dn. 29.10.1945 r., sygn. 217/5, s. 66-69.

Natomiast **na odcinku 8. Oddziału WOP** ustalono takie punkty w następujący sposób⁷:

- A. PPK II kat. **Medyka** – na linii kolejowej Przemyśl – Lwów.
- B. PPK kat. II **Łupkow** – na linii kolejowej – Sanok – Łupkow.
- 2. PPK kat. III (drogowe) wg etatu 8/12 w składzie 10 wojskowych.
  - A. **Jaworzyna** – na szosie – Zakopane – Jaworzyna – Porad.
  - B. **Jahlonka** – na szosie – Nowy Targ – Jabłonka – Trstyna.
  - C. **Muszyna** – na szosie – Grybów – Zmigród – Bardlejew.
  - D. **Krepna** – na szosie – Jasło – Zmigród – Bordejów.
  - E. **Radoszyce** – na szosie – Sanok – Komańcza – Radomyśl.
  - F. **Olszanica** – na szosie – Sanok – Olszanica – Sambor.
  - G. **Medyka** – na szosie – Rzeszów – Jaworów – Lwów.
  - H. **Lubycza Królewska** – na szosie – Lublin – Tomaszów – Lwów.

Wskutek dużego wysiłku organizacyjnego oraz potrzeby zabezpieczenia w pierwszej kolejności polskiej granicy zachodniej NDWP zdecydowało w rozkazie 0272/org. z 3 października 1945 roku o chwilowym wstrzymaniu prac nad organizacją wschodnich oddziałów WOP.

Nie oznaczało to jednak, że prace organizacyjne zostały przerwane. Rozkaz ten zakładał bowiem, iż z powodu braku możliwości jednoczesnej organizacji wszystkich oddziałów WOP w kraju należy rozłożyć wysiłek organizacyjny na dwa etapy. Zdecydowano przy tym, iż w pierwszym planie należy skupić się nad zabezpieczeniem zachodniej i południowej granicy państwa. Zgodnie z wydanym rozkazem prace związane z organizacją wschodnich oddziałów WOP miały być zakończone do 15.12.1945 roku. Jednak liczne trudności uniemożliwiły zakończenie prac nad organizacją tych oddziałów w nakazanym terminie, bowiem przeciągnęły się do połowy 1946 roku.

Natomiast proces przejmowania odcinków granicznych trwał jeszcze dłużej, przeciągając się do 1947 roku, a w 8 oddziale WOP nawet do końca 1948 roku⁸.

Oprócz tego na pograniczu wschodnim istniały dwa bardzo ważne polityczno-społeczne problemy, które rząd polski musiał brać pod uwagę

⁷ ASG, 26 Bieszczadzka Brygada WOP, Pismo nr 0164 Dowódców 8 i 9 Oddziału WOP z 28.11.1945 r., sygn. 20/4, k. 353.

⁸ J. Prochwicz, *Powstanie Wojsk Ochrony Pogranicza – w 50-tą rocznicę powstania*, <http://www.cs.strazgraniczna.pl/teksty/tradycje/wop2.pdf>

przy zabezpieczaniu tejże granicy. Pierwszy z nich to masowe przesiedlenia ludności polskiej pochodzącej z kresów na tereny odzyskane, drugi to walka ze z podziemiem antykomunistycznym oraz bandami UPA skupionymi w sotniach na południowo-wschodnim pograniczu.

O ile problem przesiedlenia ludności polskiej rozwiązano stosunkowo wcześniej, to ze strony UPA oraz polskiego ruchu antykomunistycznego napotkano na bardzo silny opór przy obsadzaniu komend odcinków żołnierzami WOP. Z tego powodu dowódca OW Kraków już w listopadzie 1945 roku rozkazał, aby organizujący się w Przemyślu 8 Oddział WOP „do czasu stworzenia określonych warunków bezpieczeństwa” nie rozśrodkowywał swoich sił dla obsadzenia ściśle wyznaczonych odcinków granicy, lecz podzielony na dwa silne zgrupowania, południowe – 36 i 37 komenda odcinka oraz północne – 34 i 35 komenda odcinka, został podporządkowany dowództwu 8 i 9 dywizji piechoty, z zadaniem uczestniczenia w walkach z bandami UPA na najbardziej zagrożonych i oddalonych od większych garnizonów kierunkach⁹.

W tak pomyślanym ugrupowaniu operacyjnym niektóre pododdziały 8. i częściowo 9. oddziału WOP (Przemyśl, Nowy Sącz), z nieznacznymi zmianami pozostawały przez cały rok 1946, prowadziły aktywne rozpoznanie, walki obronne, a nawet działania zaczepne i blokujące w ramach akcji grupy operacyjnej „Rzeszów” oraz „Wisła”, by wreszcie wiosną 1947 roku obsadzić załogami strażnice i objąć ochroną wyznaczone odcinki południowo-wschodniej granicy państwowej¹⁰.

Podobny stan bezpieczeństwa notowany był w przygranicznych powiatach województwa lubelskiego (Tomaszów Lubelski, Bełż, Hrubieszów, Chełm, Włodawa, Biała Podlaska), gdzie obok wspomnianych już rejonów stacjonowania sotni UPA operowało kilkadziesiąt oddziałów WiN. Jedną z największych grup partyzanckich podziemia antykomunistycznego działających na terenie 7. oddziału WOP w Chełmie był oddział Edwarda Taraszkiewicza „Żelaznego”¹¹. Na przestrzeni roku 1946 sytuacja na wschodnim pograniczu nie uległa poprawie. Występowały

---

⁹ J. Ławski, *Ochrona granic Polski Ludowej 1945-1948*, Warszawa 1974, s. 55.

¹⁰ Ibidem, s. 55.

¹¹ E. E. Taraszkiewicz, „Żelazny” – trzy pamiętniki – relacje i wspomnienia, IPN, Warszawa 2008.

bardzo trudne warunki lokalowe, często strażnicami WOP były ziemianki i prymitywne pomieszczenia.

Struktura WOP w wyniku licznych reorganizacji w pierwszych latach funkcjonowania była niestabilna i ulegała częstym zmianom. Nieustannie redukowano, a w ich miejsce formowano nowe pododdziały. W latach 1945-1991 Wojska Ochrony Pogranicza podlegały następującym resortom:

1. 1945-1949 – Ministerstwu Obrony Narodowej.
2. 1949-1954 – Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego.
3. 1954-1965 – Ministerstwu Spraw Wewnętrznych.
4. 1965-1971/1972 – Ministerstwu Obrony Narodowej.
5. 1971/1972-1991 – Ministerstwu Spraw Wewnętrznych.

Rozkazem NDWP nr 0153/org. z 21.09.1946 roku dokonano pierwszej reorganizacji WOP. W ten sposób na wschodniej granicy Polski z 6, 7 i 8 Oddziału WOP utworzono¹²:

➤ **Białostocki Oddział Wojsk Ochrony Pogranicza nr 6 (1946-1948), na który składały się:**

1. Dowództwo, sztab i pododdziały przysztabowe.
2. Grupa manewrowa (175 żołnierzy).
3. 26. Komenda Odcinka Sejny i 4 strażnice.
4. 27. Komenda Odcinka Lipsk (Makowolany) i 4 strażnice.
5. 28. Komenda Odcinka Gródek (Michałowo) i 4 strażnice.
6. 29. Komenda Odcinka Kleszczele i 4 strażnice.

➤ **Lubelski Oddział WOP nr 7 w Chełmie (1946-1948), na który składały się:**

1. Dowództwo, sztab i pododdziały przysztabowe.
2. Grupa manewrowa.
3. 30. Komenda Odcinka Terespol i 4 strażnice (Wygoda, Krzyczew, Terespol, Kodeń).
4. 31. Komenda Odcinka Włodawa i 4 strażnice (Dołhobrody, Sobibór, Uhrusk, Swierze).
5. 32. Komenda Odcinka Hrubieszów i 4 strażnice (Dubienka, Skrychiczyn, Strzyżów, Kryłów).

---

¹² Z. Jackiewicz, *Wojska Ochrony Pogranicza 1945-1991. Krótki Informator Historyczny*, Kętrzyn 1998, s. 96-115.

6. 33. Komenda Odcinka Bełz i 5 strażnic (Zaburze, Krystynopol, Bełz, Uhnów).
- I. **Przejściowe Punkty Kontrolne (PPK):**
- Terespol (kolejowy, drogowy),
  - Dorohusk (kolejowy).
  - Lubycza Królewska (drogowy).
- **Rzeszowski Oddział Wojsk Ochrony Pogranicza nr 8 (1946-1948), który składał się z:**
1. Dowództwa, sztabu i pododdziałów przysztabowych.
  2. Grupa manewrowa.
  3. 34. Komenda Odcinka Lubaczów i 4 strażnice.
  4. 35. Komenda Odcinka Przemyśl i 4 strażnice.
  5. 36. Komenda Odcinka Olszanica i 4 strażnice.
  6. 37. Komenda Odcinka Baligród i 4 strażnice.
  7. 38. Komenda Odcinka Zagórze (Komańcza) i 5 strażnic.
  8. 39. Komenda Odcinka Gorlice i 5 strażnic.
  9. Przejściowe Punkty Kontrolne (PPK):
    - **Przemyśl** (kolejowy),
    - **Medyka** (drogowy),
    - **Lubaczów** (drogowy),
    - **Olszanica** (kolejowy),
    - **Radoszyce** (drogowy),
    - **Łupków** (kolejowy).

20 marca 1948 roku nastąpiła kolejna zmiana numeracji i nazw jednostek WOP. Wówczas rozkazem 055/org. ministra obrony narodowej dokonano reorganizacji WOP. Zgodnie z tym zarządzeniem przemianowano nazwy z oddziałów na Brygady Ochrony Pogranicza¹³. W odniesieniu do brygad stacjonujących na wschodzie kraju sytuacja przedstawiała się w sposób następujący:

- **6. Białostocki Oddział WOP przemianowano na 11 Brygadę Ochrony Pogranicza.**
- **7. Lubelski Oddział WOP przemianowano na 13 Brygadę Ochrony Pogranicza.**

---

¹³ Ibidem. s. 66.

➤ **8. Rzeszowski Oddział WOP przemianowano na 15 Brygadę Ochrony Pogranicza.**

03.06.1950 roku na podstawie kolejnego rozkazu organizacyjnego MBP nr 043/Org. zmieniono nazwy brygadam WOP w ten sposób, że:

- **11. Brygadę OP zastąpiono 22 Brygadą Wojsk Ochrony Pogranicza.**
- **13. Brygadę OP zastąpiono 23 Brygadą Wojsk Ochrony Pogranicza.**
- **15. Brygadę OP zastąpiono 26 Brygadą Wojsk Ochrony Pogranicza.**

Zarządzenia dotyczące ochrony granicy wprowadzane w latach 1949-1955 polegały na zamknięciu Polaków i izolowaniu ich od świata „kapitalistycznego”. Obawa przed zagrożeniem dla ustroju socjalistycznego płynąca z „Zachodu” powodowała, że żelazna kurtyna stała się dla wielu Polaków barierą nie do przebycia na długie lata. Odwilż spowodowana śmiercią Stalina oraz wydarzenia w październiku 1956 roku wymusiły zmianę kursu politycznego, co znalazło odbicie w Wojskach Ochrony Pogranicza. W 1954 roku zdecydowano, iż zostaną one przekazane spod kompetencji Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego pod świeżo utworzone Ministerstwo Spraw Wewnętrznych¹⁴. W omawianym okresie miało miejsce jeszcze jedno bardzo znaczące wydarzenie, które w sposób znaczący wpłynęło na zadania i strukturę organizacyjną Wojsk Ochrony Pogranicza a szczególnie brygad stacjonujących na wschodzie kraju. W latach 1954-1956 zdecydowano się bowiem na uregulowanie prawne organów bezpieczeństwa oraz ochrony granic PRL. 23 marca 1956 roku ukazał się dekret o ochronie granic. Do tej bowiem pory Wojska Ochrony Pogranicza działały na podstawie przedwojennego prawodawstwa zawartego w Rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 grudnia 1927 roku o granicach państwa¹⁵. Zostało ono częściowo zmienione o zaostrenie przepisów karnych dotyczących przekraczania granicy, poprzez Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej Bolesława Bieruta z 15 wrze-

---

¹⁴ H. Dominiczak, *Granice państw i ich ochrona...*, op. cit., s. 345.

¹⁵ Dz. U. nr 47, poz. 348 z 1937 – obwieszczenie ministra spraw wewnętrznych z dn. 22.01.1937 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 23.10.1927 r. o granicach Państwa.

śnia 1948 roku¹⁶. Wprowadzony w 1956 roku nowy dekret o ochronie granic państwa znacznie liberalizował przepisy obowiązujące na pograniczu i przy przekraczaniu granic¹⁷. Artykuł 18 tego dokumentu wymieniał następujące cele i zadania Wojsk Ochrony Pogranicza¹⁸:

1. Kontrola ruchu osobowego na przejściach granicznych.
2. Ochrona granicy morskiej z użyciem jednostek pływających i samolotów.
3. Nadzór w zakresie ochrony granic nad żeglugą i urządzeniami na morskich wodach wewnętrznych, wodach terytorialnych, wodach pasa przyległego oraz granicznych, jak również eksploatacja tych wód i dna morskiego.
4. Zabezpieczenie nienaruszalności znaków i urządzeń granicznych.
5. Ochrona bezpieczeństwa i porządku prawnego w pasie granicznym w zakresie niezbędnym do zabezpieczenia granic państwowych przed naruszeniem.

W roku 1955 Polska stała się członkiem Układu Warszawskiego. W rok po tym wydarzeniu postanowiono odstąpić od bezpośredniej ochrony wschodniej granicy Polski. Z tego też powodu rozformowano wszystkie Brygady WOP ochraniające granicę z ZSSR (Przemyską, Chełmską, Białostocką i Kętrzyńską), a w ich miejsce utworzono Grupy Manewrowe w Kętrzynie, Białymstoku, Tomaszowie Lubelskim i Przemysłu o znacznie zredukowanych etatach. Według tego projektu ochrona wschodniej rubieży opierać się miała na¹⁹:

- organizowaniu doraźnej ochrony granicy na danym kierunku operacyjnym przy użyciu sił wydzielonych okresowo z odpowiedniej grupy manewrowej,
- zorganizowaniu i prowadzeniu skutecznej pracy zwiadowczej i pracy z ludnością cywilną pasa granicznego na ważnych kierunkach operacyjnych,

---

¹⁶ Dz. U nr 47, poz. 348 z 1948, s. 946 – Dekret o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 23.10.1927 r. o granicach Państwa.

¹⁷ H. Dominiczak, *Granice państw i ich ochrona...*, op. cit., s. 345.

¹⁸ W. Grobelski, *Historia i tradycje polskich formacji granicznych*, Koszalin 2007, s. 102.

¹⁹ G. Goryński, *Rola, miejsce i zadania WOP w strukturze MBP (1949-1954) i MSW (1955-1965)*, cz. II, „Problemy ochrony granic”, Biuletyn CSSG nr 12, Kętrzyn 2000, s. 53.

- kontrolowaniu ruchu osób i środków lokomocji na granicy z ZSRR w przejściach granicznych Terespol i Medyka.

Projekt ten zatwierdzony został na mocy rozkazu dowódcy Wojsk Wewnętrznych nr 013/WW w dniu 16.06.1956 roku²⁰. W miejsce zlikwidowanych na tym odcinku granicy strażnic, sztabów batalionów i brygad zdecydowano się zorganizować cztery **Samodzielne Grupy Manewrowe (1956-1957)**:

1. Kętrzyn – (Gronowo, Szczurkowo, Ołownik, Gołdap).
2. Białystok – (Rutka-Tartak, Hołny-Wolnera, Kuźnica, Jaryłówka, Białowieża, Czeremcha).
3. Chełm – (Kodeń, Włodawa, Dorohusk, Strzyżów, Dołhobyczów, Hrebennie).
4. Przemyśl – (Krowice Hołodowska, Korczowa, Medyka, Hermanowice, Krościenko, Szewczenko).

➤ **4 Samodzielne Oddziały Zwiadowcze przy Grupach Manewrowych** (w Kętrzynie, Białymstoku, Chełmie i Przemyślu, każdy w składzie 9 wojskowych. Ich zadaniem było kierowanie całością prac placówek zwiadowczych i organizowanie pracy kontrwywiadowczej w głębi pasa granicznego oraz utrzymywanie współdziałania z organami współpracującymi w strefie i pasie granicznym).

➤ **22 Placówki Zwiadu (prowadziły ochronę granicy wschodniej PRL. Stacjonowały w miejscowościach:** Gronowo, Szczurkowo, Ołownik, Gołdap, Rutka, Hołny, Wolnera, Kuźnica, Jaryłówka, Białowieża, Czeremcha, Terespol, Włodawa, Dorohusk, Strzyżów, Dołhobyczów, Hrebennie, Sołotwina, Karczowa, Medyka, Hermanowice, Krościenko i Szewczenkowie).

Zmiany, jakie miały miejsce w latach 1955-1956 we wschodnich jednostkach WOP, nie zyskały pełnej akceptacji MSW. W roku 1957 po ponownym przeanalizowaniu sytuacji na wschodniej granicy Polski na podstawie Zarządzenia 07/WW z 24.04.1957 postanowiono zlikwidować grupy manewrowe a w ich miejsce ponownie utworzyć oddziały WOP:

- **22. Oddział Wojsk Ochrony Pogranicza (1957-1959).**
- **23. Oddział Wojsk Ochrony Pogranicza (1957-1959).**
- **26. Oddział Wojsk Ochrony Pogranicza (1957-1959).**

---

²⁰ Ibidem, s. 53.

Rok później zdecydowano dodać do nazw oddziałów WOP nazwy regionalne. W ten sposób na mocy zarządzenia organizacyjnego MSW nr 0203/59/WW z dnia 27.11.1959 roku utworzono²¹:

- **22. Białostocki Oddział WOP (1959-1976).**
- **23. Chełmski Oddział WOP (1959-1976).**
- **26. Przemyski Oddział WOP (1959-1976).**

Na początku lat 60-tych XX wieku opracowano w Wojsku Polskim dokument pod kryptonimem „Obrona Terytorium Kraju”. Na jego podstawie została opracowana pierwsza powojenna doktryna obronna państwa polskiego, która nosiła nazwę „Podstawowe założenia ludowej obronności”²². W dokumencie tym wskazano na konieczność organizowania obronności w dwóch układach, a mianowicie: [1] w układzie Sił Zbrojnych zdolnych do współdziałania z sojuszniczymi armiami w ramach Układu Warszawskiego w przeciwstawieniu się i rozgromieniu ewentualnego napastnika na zewnętrznym froncie działań oraz [2] w układzie wewnętrznym, najlepiej zorganizowanego obronnie kraju, zarówno pod względem militarnym jak i zdolności do przeciwstawienia się niszczącemu działaniu współczesnych broni. Siły zbrojne przeznaczone do działania w pierwszym układzie to „wojska operacyjne”, część SZ wykonujących swe zadania w drugim układzie to „wojska Obrony Terytorium Kraju”²³.

W związku z nową doktryną w roku 1965 przekazano rozkazem ministra obrony narodowej i spraw wewnętrznych z dnia 1.07.1965 roku Wojska Wewnętrzne, w skład których wchodziły m.in. Wojska Ochrony Pogranicza, do Ministerstwa Obrony Narodowej²⁴. Jednolity dotąd system ochrony granic został rozbity na dwa człony. W wyniku walk o wpływy pomiędzy działaczami PZPR, WOP zostały ponownie podporządkowane MON, a ich głównym zadaniem stała się ochrona granicy zielonej. Ochrona przejść granicznych oraz kontrola ruchu granicznego pozostała w gestii MSW. Zadania te powierzono Milicji Obywatelskiej.

²¹ Z. Jackiewicz, op. cit., s. 96.

²² H. Herman, Polskie doktryny wojenne w latach 1945-1990, [w:] *Dzieje – wojsko – społeczeństwo*, red. H. Herman, St. Jaczyński, H. Królikowski, Siedlce 2006, s. 297.

²³ Ibidem, s. 297.

²⁴ ASG, DOW WOP, Rozkaz ministra obrony narodowej i ministra spraw wewnętrznych z 1.07.1965 roku w sprawie przekazania Wojsk Wewnętrznych w podporządkowanie Ministerstwu Obrony Narodowej, sygn. 2519/28, s. 72-73.

Wojska Ochrony Pogranicza po przejściu do MON włączono w skład podległych Głównemu Inspektorowi Obrony Terytorialnej Wojsk Wewnętrznych, do których należały również Wojska Obrony Wewnętrznej. Sytuacja ta przetrwała do roku 1971. Wówczas decyzją Prezydium Rządu nr 104/71 z 30.07.1971 roku Wojska Ochrony Pogranicza podległe dotychczas ministrowi obrony narodowej zostały ponownie podporządkowane ministrowi spraw wewnętrznych.

Z dniem 01.10.1971 roku przechodziły one pod względem dowodzenia a z dniem 01.01.1972 roku pod względem gospodarczym pod kierownictwo MSW²⁵. W tej sprawie w dniu 11.10.1971 roku ukazał się rozkaz dowódcy WOP nr 01, w którym została wyznaczona kadra²⁶. Na stanowisko Dowódcy WOP wyznaczony został gen. bryg. Czesław Stopiński, Szefem Sztabu został płk dypl. Feliks Stramiak późniejszy ostatni dowódca WOP. Wspomnianym zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych z dnia 01.01.1972 roku przechodziły do WOP wraz z obsadą etatową wszystkie przejścia graniczne. W sumie przejęto 52 GPK. Tym samym przywrócono systemowi ochrony granic jednolitość powierzając Wojskom Ochrony Pogranicza ochronę granicy „zielonej”, jak też przejść granicznych²⁷. Szczegółowe zasady i tryb przekazania WOP z MON do MSW zawierał załącznik do zarządzenia ministra obrony narodowej i spraw wewnętrznych nr 0143 z 29.09.1971 roku²⁸.

W 1976 roku w związku z wprowadzeniem nowego podziału administracyjnego kraju i utworzeniem 49 województw oraz likwidacją powiatów Dowództwo WOP zostało zmuszone do przeprowadzenia kolejnej zmiany w całej swojej strukturze organizacyjnej. W skutek tej reorganizacji na wschodniej granicy Polski na podstawie zarządzenia organizacyjnego MSW nr 05/Org. z 29.01.1976 roku na utworzono 3 brygady WOP²⁹.

---

²⁵ ASG, DOW WOP, Decyzja nr 104/71 Prezydium Rządu z dn. 30.07.1971 w sprawie zmiany podporządkowania WOP, sygn. 2519/28, s. 12-13.

²⁶ ASG, Chełmski OWOP, Rozkaz Dowódcy WOP nr 01 z 11.10.1971 w sprawie sformowania Dowództwa WOP, sygn. 2042/3, s. 150.

²⁷ H. Dominiczak, *Granice państwa i ich ochrona...*, op. cit., s. 348.

²⁸ ASG, DOW WOP, Zarządzenie ministrów spraw wewnętrznych i obrony narodowej nr 0143 z 29.09.1971 r. w sprawie zasad i trybu przekazania przez MON i przejścia przez MSW Wojsk Ochrony Pogranicza, sygn. 2519/28, s. 74-84.

²⁹ Z. Jackiewicz, op. cit., s. 107.

- **Podlasko-Mazurską Brygadę Wojsk Ochrony Pogranicza (1976-1991).**
- **Nadbużańską Brygadę Ochrony Pogranicza (1976-1989).**
- **Bieszczadzką Brygadę Ochrony Pogranicza (1976-1991).**

W tak pomyślanym ugrupowaniu wschodnie brygady WOP pozostały praktycznie do momentu rozformowania Wojsk Ochrony Pogranicza w Polsce tj. do 1991 roku. Niemniej jednak należy pamiętać, iż w 1989 roku w związku z napiętą sytuacją społeczno-polityczną w kraju zdecydowano przeprowadzić w WOP, szeroką redukcję stanu etatowego oraz związaną z tym likwidację wielu jednostek WOP, między innymi brygady w Chełmie, Koszalinie, Krośnie Odrzańskim i Kłodzku³⁰. W wyniku tych działań rozwiązano Nadbużańską Brygadę Wojsk Ochrony Pogranicza a w jej miejsce powołano na podstawie rozkazu Dowództwa WOP nr 030/org. z 31.07.1989 roku **Nadbużański Batalion WOP (1989-1991)**, który istniał przez 2 lata. Podlegał on Bieszczadzkiej Brygadzie WOP w Przemyślu i składał się z dowództwa, sztabu i pododdziałów dowodzenia oraz pięciu strażnic WOP: we Włodawie, Dorohusku, Hrubieszowie, Dołhobyczowie i Lubyczy Królewskiej oraz GPK Dorohusk, Hrebenne, i Hrubieszów. Na dowódcę nowo powołanej brygady wyznaczono płka Henryka Mańkowskiego. Batalion graniczny w Chełmie ochraniał granicę państwową na odcinku od słupa granicznego nr 678 do słupa granicznego nr 1156³¹. Natomiast lewy odcinek rozformowanej Nadbużańskiej Brygady WOP wraz ze strażnicami WOP Janów Podlaski, Terespol i Sławatycze oraz GPK Terespol i GPK Kukuryki przejęła Brygada WOP w Białymstoku³².

Lata osiemdziesiąte to w Polsce okres dynamicznych zmian politycznych, gospodarczych i społecznych. W tych trudnych dla Polski czasach zadania, jakie stały przed WOP, koncentrowały się w głównej mierze na zabezpieczeniu granicy państwowej przed przedostaniem się do kraju osób i towarów niepożądanych, zwalczaniu przestępczości granicz-

³⁰ H. Dominiczak „Powstanie i rozwój organizacyjny WOP w latach 1945-1991”, [w:] „WOP w 50-tą rocznicę objęcia służby w ochronie granicy Polski 1945-1995 jednostki związku byłych zawodowych żołnierzy środowiska WOP”, Warszawa 1995, s. 2.

³¹ ASG, Bieszczadzka Brygada WOP, Zarządzenie dowódcy Bieszczadzkiej Brygady WOP nr 05 z dn. 25.01.1990 roku w sprawie całokształtu działalności służbowej batalionu granicznego Chełm, sygn. 2692/712, k. 1-2.

³² Z. Jackiewicz, op. cit., s. 108.

nej oraz intensyfikacji prac związanych z rozpoznaniem granicznym. Był to okres bardzo wyężonej pracy WOP ze względu na rosnący z roku na rok ruch graniczny oraz wprowadzenie w Polsce stanu wojennego³³.

Mapa nr 2 System zabezpieczenia granic Polski w 1976 roku

Źródło: H. Dominiczak, *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966-1996*, Warszawa 1997, s. 360.

W latach 80-tych powstały na wschodzie Polski nowe przejścia graniczne. W 1978 roku zdecydowano się na przeniesienie strażnicy WOP z Hrebennego do Lubyczy Królewskiej³⁴. Dwa lata później dokonano

³³ ASG, Nadbużańska BWOP, Zarządzenie Dowódcy Nadbużańskiej BWOP płka St. Wąsa nr PF1 z dn. 23.01.1982 r. w sprawie działania brygady po 20.01.1982 roku, sygn. 2353/31, s. 1-11.

³⁴ Z. Jackiewicz, op. cit., s. 107.

otwarcia GPK Hrubieszów. 30.07.1984 roku sformowano GPK Kukuryki k/Terespola³⁵. W wyniku tego jednostka WOP w Terespolu stała się jedną z największych nie tylko na wschodniej granicy, ale i w całym kraju placówką obsługującą towarowy i osobowy ruch graniczny (GPK kolejowe, osobowe i towarowe). W rozkazie nr 03 Dowódcy WOP z 30.01.1989 roku zobowiązano dowódcę Nadbużańskiej Brygady WOP do sformowania drogowego GPK Hrebenne i Dorohusk oraz przygotowania tych przejść do rozpoczęcia odpraw granicznych obywateli PRL i ZSSR w oparciu o prowizoryczne obiekty. Ponadto Dowódca WOP szyfrogramem nr 3620 z dnia 18.06.1988 roku nakazał podjąć stosowne przedsięwzięcia organizacyjne, tak aby z dniem 01.07.1988 roku otworzyć przejście graniczne w Ogrodnikach³⁶. Również rozkazem Dowódcy WOP gen. bryg. Feliksa Stramika nr 014 z 5.03.1987 roku nakazano budowę nowej strażnicy WOP w Podlasko-Mazurskiej Brygadzie WOP w Białowieży³⁷.

Dnia 12 października 1990 r. ukazała się ustawa o Straży Granicznej, która dokonała przebudowy całego systemu ochrony granic³⁸. Na jej podstawie powstała formacja o charakterze policyjnym, nawiązująca w swej nazwie, strukturze organizacyjnej oraz podległości resortowej do tradycji międzywojennych poprzedniczek, odpowiadająca jednocześnie wzorom formacji granicznych obowiązującym w zachodniej Europie.

Ostateczna likwidacja WOP nastąpiła 15 maja 1991 r. Dzień później minister spraw wewnętrznych, Henryk Majewski, wydał zarządzenie nr 47/91, w którym nakazał rozformowanie Wojsk Ochrony Pogranicza i zorganizowanie z dniem 16 maja 1991 Straży Granicznej. Odtąd dzień ten obchodzony jest jako święto Straży Granicznej³⁹.

---

³⁵ Ibidem, s. 107.

³⁶ ASG, Podlasko-Mazurska Brygada WOP, Zarządzenie Dowódcy Podlasko-Mazurskiej BWOP nr PF-7 z dn. 23.06.1988 r., sygn. 2834/1 s. 93-95.

³⁷ ASG, Nadbużańska BWOP. Rozkaz dowódcy WOP gen. bryg. Feliksa Stramiaka nr 014 z dn. 05.03.1987 o zadaniach techniczno-gospodarczych i socjalno-bytowych WOP w 1987 r., sygn. 2727/82, s. 381.

³⁸ Dz. U. 1990 nr 78 poz. 462 – Ustawa o Straży Granicznej.

³⁹ ASG, KGSG, Zarządzenie nr 47/91 ministra spraw wewnętrznych z dn. 16.05.1991 w sprawie zorganizowania Straży Granicznej i rozformowania Wojsk Ochrony Pogranicza, sygn. 666/1, s. 56.

Zaremba Grzegorz; Wschodnia granica Polski i jej ochrona przez Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945 – 1991, w: Problemy Ochrony Granic. Biuletyn nr 49 (2010), s. 41 – 56.